
6 Předmět daně z příjmů fyzických osob a příjmy podléhající sociálnímu pojistnému

Zásady, na základě kterých se konstruuje osobní důchodová daň, se vyvíjí v čase. Postupem let k základním požadavkům, kterým její konstrukce musí odpovídat, patří všeobecnost. Dani mají podléhat všechny osoby bez ohledu na jejich sociální postavení apod.

Zásady konstrukce

Všeobecnost se ale nepojímá jen ve vztahu k subjektu, ale i k objektu zdanění. Všechny druhy příjmů mají podléhat jedné jediné dani, a to pokud možno za stejných podmínek. Mimochodem tato zásada rozhodně nebyla v Československu naplněna před rokem 1993, kdy paralelně existovala daň ze mzdy odváděná v zásadě nezávisle každým jednotlivým zaměstnavatelem, důchodová daň, daň z příjmů obyvatelstva, daň z literární a umělecké činnosti a zemědělská daň.

Všeobecnost

Další zásadou, která se prosadila, je **univerzálnost**, ta jednak souvisí s šíří předmětu daně, a jednak požaduje, aby pravidla tvorby základu daně, tedy především pravidla pro generaci disponibilního důchodu, tj. příjmu sníženého o nutné výdaje, byla srovnatelná pro všechny druhy příjmů bez ohledu na jejich zdroj, místo dosažení apod.

Univerzálnost a všeobecnost rozhodně není v centru pozornosti při definování příjmu podléhajícímu sociálnímu pojistnému. K tomu se vrátíme později.

6.1 Předmět daně z příjmů fyzických osob

Předmětem daně z příjmů fyzických osob jsou podle zásady všeobecnosti veškeré příjmy, které zvyšují užitek poplatníka, a to bez ohledu na jejich formu, např. zda se jedná o příjem peněžité či naturální apod.

Fyzické osoby v rámci své spotřeby „rozvahu“ nesestavují. K tomu, aby mohlo být rozhodnuto o tom, co je a co není zvýšením majetku, je nutno i výchozí stav ocenit. Pak ovšem ke změně „ceny“ majetku může dojít nikoli jen činností či aktivním nakládáním s majetkem, ale také

přeceněním majetku. Proto by předešlý dodatek měl být doplněn, že jde jen o realizovaný příjem. Poplatník například vlastní cenné papíry. Když cenný papír prodá, má příjem, který musí být zahrnut ve výčtové definici, ke zvýšení majetku však u něho dojít nemuselo, pouze se změnila jeho forma. Naopak poplatník si cenné papíry po celé zdaňovací období ponechá, ale vzhledem k růstu kurzu cenného papíru se ocenění jeho majetku zvýší, nejedná se však o realizovaný příjem, a tak by toto přecenění nemělo být předmětem daně z příjmů.

Není rozdíl v tom, zda za práci je stanovena odměna v penězích či naturálních či službách. Zásadní problém je však v možnostech evidence uvedených příjmů. Je nepochybné, že peněžní příjmy se nejsnáze evidují, ani s jejich oceněním často nebývá problém.

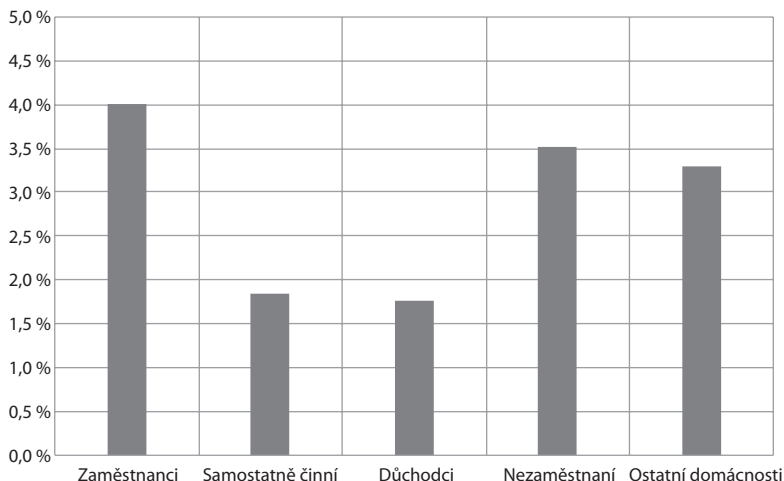
Optimální základna zdanění by měla vyhovovat principu platební schopnosti. Vzhledem k tomu, že z celé řady technických i jiných důvodů není nikdy kompletní, je nutno alespoň zabezpečit, aby co nejlépe vyjadřovala důchodovou kapacitu jednotlivých poplatníků, resp., a to je požadavek naplnitelnější, aby nezvýhodňovala některou ze sociálních skupin. Velkým problémem je vyloučení některých druhů příjmů ze základny zdanění i z pohledu daňové efektivity, protože může vyvolat nadbytečnou daňovou distorzi, kdy poplatníci preferují nezdaňované příjmy, a to i za cenu snížení celkového užítku.

Úplná definice důchodu je předpokladem k naplnění principu platební schopnosti. Hlavní problém při **zdaňování nepeněžních příjmů** včetně těch bezúplatných je jejich evidence a ocenění. Nepeněžité příjmy se v České republice oceňují zpravidla podle zákona o oceňování.⁵⁹ V peněžně orientované ekonomice budou zřejmě vždy existovat problémy se zachycením nepeněžních příjmů, tím spíše byly-li upřednostněny právě pro možnost realizace daňového úniku. Požadavek na jejich úplné zahrnutí do základny zdanění naráží na vysoké přímé administrativní náklady spojené s kontrolou a vynucováním daňových povinností. Nepeněžní příjmy se často i z hlediska poplatníka samotného stávají jakoby neviditelnými.

**Naturální
příjem**

Význam nepeněžních příjmů tak, jak jsou vnímány jednotlivými domácnostmi v České republice, je možno ilustrovat na následujícím grafu:

⁵⁹ Opakované plnění (např. věcné břemeno) se oceňuje pětinasobkem roční částky, pokud jde o plnění doživotní, na dobu neurčitou anebo na dobu delší než 5 let.

Graf 6.1 Podíl naturálních příjmů na celkovém čistém příjmu domácnosti podle zdroje příjmu hlavy domácnosti v %

Pramen: Příjmy, výdaje a spotřeba domácností podle statistiky rodinných účtů, tab. 1 – Domácnosti podle postavení osoby v čele (za rok 2020)

Nepeněžní příjmy jsou nejvýznamnější u domácností, v jejichž čele stojí zaměstnanci, to je charakteristika, která se nově projevila po roce 2000, a to v souvislosti s rozvojem benefitních programů zaměstnanců, které se rozvinuly jednak díky většímu zastoupení zaměstnavatelů náležejících do světových skupin, které mají v globální úrovni vypracované benefitní programy, a jednak díky vyšší snaze o daňovou optimalizaci vztahu zaměstnanec a zaměstnavatele.⁶⁰

V devadesátých letech a na začátku nového tisíciletí byl nejvyšší podíl naturálních příjmů u osob samostatně výdělečně činných, které pravděpodobně v současné době rovněž neúplně zobrazují ve statistikách své nepeněžní příjmy. Několikanásobně vyšší naturální příjmy v tomto případě vykazují osoby podnikající v zemědělské výrobě. U nich se však jedná zřejmě především o spotřebu vlastní produkce, ta podle zákona o daních z příjmů není předmětem zdanění, ostatně lze ji charakterizovat jako implicitní důchod. Je pravděpodobné, že uvedené údaje značně

⁶⁰ Část nepeněžních příjmů zaměstnanců od zaměstnavatele je osvobozena od daně z příjmů fyzických osob i od sociálního pojistného.

podhodnocují úroveň naturálních příjmů, protože řada z nich není poplatníky vůbec vnímána jako příjem.

Evidence Horizontální daňové spravedlnosti může být dosaženo jen tehdy, jestliže všechny zdanitelné příjmy budou skutečně zahrnuty všemi poplatníky do jejich základny zdanění. To je možné jen při řádné **evidenci** všech příjmů. Přitom k řádné a úplné evidenci příjmů je nutná nejen **přiměřená** evidenční metoda, ale i ochota zúčastněných osob. Evidence příjmů nutně vede k tomu, že každý příjem musí být zachycen v určité formě, například v účetním dokladu či potvrzení apod. Za tímto účelem je postupně zaváděna elektronická evidence tržeb.⁶¹

Kontrola Riziko zatajení příjmů může omezit důsledná daňová kontrola. **Daňová kontrola** je nákladná a vždy pouze namátková. Důležitou součástí kontroly je optimální výběr kontrolovaných osob. K tomu slouží zejména údaje poskytované poplatníky správci daně a zařazované do zpracovatelských databází. I tady má daňová správa velká očekávání po zavedení elektronické evidence tržeb. Dobrým pomocníkem v rámci kontrolní činnosti je vždy vysoká daňová morálka obyvatelstva založená na uvědomění si faktu, že o každý zaplatí daň vyšší, o to větší podíl na celkovém daňovém koláči připadne na ostatní. Na druhé straně upozorňování jednotlivců na prohřešky druhých je většinou společností vnímáno velmi problematičtě až negativně.

Je-li příjmem jen to, čím dochází ke zvýšení majetku poplatníka, lze definici označit za **netto**. Pokud by příjmem byla veškerá plnění, pak by se jednalo o **brutto** definici, v takovém případě by příjmem bylo například poskytnutí pracovní pomůcky zaměstnavatelem k výkonu práce na pracovišti. Při brutto definici hrají ještě větší roli výdaje i vyněti z předmětu daně.

Je zřejmé, že obecné vymezení předmětu daně z příjmů fyzických osob je velmi formulačně náročné, aby některé příjmy nezůstaly nezdaněny. Proto se řada států včetně České republiky spoléhá na výčtovou definici, která vyjmenovává druhy příjmů definované zákonem.⁶² Definice předmětu daně může být považována za nepřesnou. Snaha o co nejuplněnější definici předmětu daně může vyvolávat právní nejistotu poplatníka, zda to či ono snad přece jen není předmětem daně, i když tím rozhodně ke zvýšení jeho majetku nedochází. Tento problém může omezit vyněti z předmětu daně.

⁶¹ V současné době se na ni rezignovalo.

⁶² Viz podrobněji § 3 odst. 1 zákona o daních z příjmů.

6.1.1 Vynětí z předmětu daně

Vymezení předmětu daně je doplněno definováním druhů příjmů anebo „příjmů“, které předmětem daně nejsou.

Příjmy vyňaté ze zdanění jsou takové příjmy, které se z hlediska předmětu daně za příjem nepovažují, a proto se nezdaňují, ale také k nim poplatník nemůže uplatnit odpočty ani jiná zvýhodnění s nimi související.

Správné vymezení předmětu daně, po případné korekci o vynětí z něj, je nezbytným předpokladem pro dosažení horizontální daňové spravedlnosti. Protože jde v prvé řadě o technický problém, mělo by být řešení tohoto nelehkého úkolu primárně v rukou ekonomů. Tento prvek by neměl být politizován, protože tím by docházelo k zastření cílených odchylek.

Mezi **příjmy vyňaté** ze zdanění daní z příjmů fyzických osob patří především:⁶³

- příjmy plynoucí z **vydání věci v rámci restituce** a soudní a mimosoudní **rehabilitace**.⁶⁴ Sám pojem vydání vyjadřuje, že se jedná o nápravu stavu, který vznikl vyvlastněním majetku, a tak by nebylo vhodné tento proces zatěžovat a komplikovat zdaněním. Jedná se o specifické vynětí související s řešením politických problémů;
- přijaté **úvěry a zápůjčky**, se dvěma výjimkami;
- příjmy plynoucí z rozšíření nebo vypořádání společného jmění manželů. I vzhledem k základnímu předpokladu, že životní úroveň manželů za trvání manželství má být zhruba stejná, se z hlediska domácnosti, resp. rodiny jako základní sociální jednotky o příjem nejedná, stejně je mimo předmět daně i vypořádání společného jmění manželů po skončení manželství;
- příjem, který hradí český stát na základě rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva jako spravedlivé zadostiučinění, případně z titulu smírného vyrovnání, dále příjem z odškodnění přiznaného mezinárodním trestním soudem nebo tribunálem;
- příjem plynoucí osobě, která pracuje jakou au-pair, a jde o příspěvek na stravu, ubytování a další základní potřeby;

⁶³ Viz § 3 odst. 4 zákona o daních z příjmů.

⁶⁴ Přijaté náhrady namísto těchto věcí (akcie nebo podílové listy podle zákona upravujícího podmínky převodu majetku státu na jiné osoby) jsou rovněž vyňaty z předmětu daně.

- příjem plynoucí z vypořádání spoluvlastnictví rozdělením věci podle spoluvlastnických podílů;⁶⁵
- částka uhrazená zdravotní pojišťovnou, o kterou byl překročen limit regulačních poplatků a doplatků na léčiva nebo potraviny podle předpisů upravujících tyto limity, atd.

S dalšími druhy vyňatých příjmů se lze setkat jako s pomocným dovořením některých zdanitelných druhů příjmů, a to především v dílčím základu daně příjmu ze závislé činnosti, ale i jinde. Jde zejména o ty příjmy, které nahrazují výdaje, které poplatník nutně musel vynaložit v souvislosti s činností podrobenou dani.

Úvěry a zápůjčky

Vynětí přijatých **úvěrů a zápůjček** z předmětu daně je třeba chápat i v souvislostech. A tak předmětem daně není ani jiné zobrazení téhož příjmu. Například se může jednat o pohledávku vzniklou z titulu úvěru nebo zápůjčky, kterou není povinen poplatník zahrnout do základu daně třeba při ukončení samostatné činnosti.

Toto vynětí z předmětu by mohlo působit proti základní logice předmětu daně. A proto se vynětí netýká v celé výši příjmů získaných vrácením zápůjčky nebo úvěru dlužníkem, byl-li úvěr nebo půjčka nabyt postoupením pohledávky, tj. „převodem věřitele“. Předmětem daně ze splacené půjčky nebo úvěru bude jen částka do výše úhrady při úplatném postoupení pohledávky spojené s půjčkou nebo úvěrem, tj. s převodem věřitele. Situaci je nejlépe naznačit na příkladu.

PŘÍKLAD 6.1

Pan Adámek půjčil paní Bertíkové 100 000 Kč na nákup nového automobilu. Sám se potom však dostal do finančních problémů, a tak byl rád, že „dlužní úpis“ od něho odkoupil v březnu 2021 pan Céčko za 60 000 Kč. V listopadu 2021 paní Bertíková půjčku panu Céčkovi splatila v plné výši. U pana Adámka se uvedené skutečnosti na výši zdaňovaného příjmu neprojeví, protože úhrada od pana Céčka má obdobný charakter, jako by měla splátka půjčky paní Bertíkovou.

Jinak tomu bude u pana Céčka. U něho mimo předmět daně bude splacená půjčka pouze do výše 60 000 Kč, tj. částky, kterou zaplatil za postoupení pohledávky na základě půjčky, a tak se zdaňovaný příjem pana Céčka zvýší o 40 000 Kč.

⁶⁵ Vynětí se vztahuje i na výměny pozemků při pozemkových úpravách, když se nejedná o stavbu.

A ještě jedna výjimka. Týká se příjmu z **eskontního úvěru** poskytnutého bankou. Například existuje pohledávka zajištěná směnkou, dejme tomu na 100 000 Kč, která bude splatná až za tři měsíce, ale poplatník potřebuje peníze dříve. Pak se může obrátit na banku, aby mu poskytla úvěr zajištěný touto směnkou. Příjem z tohoto úvěru je zdanitelným příjmem u poplatníka, který pohledávku zajištěnou směnkou evidoval v daňové evidenci.⁶⁶ Toto řešení se používá jen v případě, že příjem z úvěru souvisí se samostatnou činností. Logicky poplatník v tomto případě dal přednost menší částce dříve, tak je zcela namístě, že se jedná o zdanitelný příjem ze samostatné činnosti.

6.1.2 Osvobození od daně

Teď se zaměříme na základní druhy příjmů osvobozených od daně z příjmů fyzických osob. Výčet osvobození od daně z příjmů fyzických osob je nesmírně rozsáhlý, proto se omezíme pouze na typologii těchto příjmů, o důležitých druzích osvobozených příjmů bude pojednáno u jednotlivých druhů příjmů v následujících kapitolách. Nyní se zmíníme jen o těch nejdůležitějších a nejfrekventovanějších:

- bezúplatné příjmy,
- příjmy z prodeje majetku,
- pojistná plnění a náhrady škody,
- příjmy sociálního charakteru a příjmy z veřejných zdrojů atd.

Bezúplatné příjmy do roku 2013 nebyly až na drobné výjimky předmětem daní z příjmů, protože podléhaly jiným daním, daní dědické a darovací. Od roku 2014 byly tyto daně zrušeny, a tak bezúplatné příjmy přešly do předmětu daní z příjmů. U fyzických osob však bezúplatné příjmy, resp. dary od příbuzných zpravidla nebyly zdaňovány daní darovací a tento princip se od roku 2014 u nich uplatňuje i u daně z příjmů fyzických osob. Od obou daní z příjmů je bez výhrad osvobozeno bezúplatné plnění nabyté dědictvím, případně odkazem.⁶⁷

Příjmy z prodeje majetku mohou mít zcela odlišný charakter od běžné činnosti v rámci pravidelné aktivity, tedy zpravidla od aktivit v rámci podnikání po obvyklé zacházení s majetkem určeným k osobní spotřebě, třeba výměna pračky za novou je zpravidla následována prodejem té vysloužilé. Obměna vybavení domácnosti a předmětů osobní

**Příjmy
z prodeje
majetku**

⁶⁶ Daňová evidence viz subkapitola 8.2.1 na straně 171.

⁶⁷ Podrobněji viz subkapitola 10.4 na straně 277.